

عنوان مقاله:

بررسی فقهی و حقوقی گردشگری

حسین مهدوی^۱

mahdavi356@yahoo.com

۱- عضو هیات علمی حقوق دانشگاه پیام نور پارس آباد

چکیده

توسعه گردشگری از بعد اقتصادی و جنبه های فرهنگی ، واجد ارزش بسیاری است گردشگری یکی از بخش های اقتصاد جهان است که با سرعت در حال رشد است . در جهان امروز که جهان ارتباطات نام گرفته ، صنعت گردشگری جایگاه ویژه خود را داراست . بهره برداری صحیح و سالم از این صنعت در کشور اسلامی ایران باید با الهام از قرآن و فقه و ارزشهای اسلامی همراه باشد و شرط موفقیت آن این است که زمینه های جذب گردشگری را فراهم آوریم . و در چهار چوب قوانین مذهبی و آداب و رسوم ملی ، این صنعت مهم و سودآور را فعال و پویا سازیم . گردشگران خارجی نیز در کشور همانند دیگر افراد از حقوقی برخوردارند و هرگونه تعرض به حقوق آنان ممنوع است . البته هیچ قانون و شریعتی همه حقوقی را که برای تبعه خود به رسمیت می شناسد برای گردشگران خارجی به رسمیت نمی شناسد . حقوق گردشگری به مسایلی چون قلمرو جغرافیایی ، وظایف دولت در مقابل گردشگران ، امنیت گردشگران ، نگهداری از وسایل و لوازم گردشگران ، شرایط ورود و اقامت و خروج گردشگران ، حفظ کرامت انسانی گردشگران و ... می پردازد . در شرایط کنونی جهان معاصر که بین دولتها و ملتتها قراردادهای دو یا چند جانبه منعقد شده است و روابط بر اساس حقوق بین المللی است . کافر حربی به معنای خاص فقهی که جان و مال و شغل و کار وی احترام و مصونیت نداشته باشد وجود ندارد . اصول اعتقاد به کرامت ذاتی انسان ، پایبندی به پیمانها ، نفی سلطه ، پرهیز از خیانت باید رعایت شود . برخورد پیامبران و امامان نیز رابطه جامعه اسلامی معاصرشان با جهانگردان ، بسان رابطه میزبان با مهمان بوده است . سوای آن گروه از گردشگران در امنیت کامل بوده و در مدت اقامت در سرزمین اسلام سیر و سیاحت می کردند . این مقاله به روش کتابخانه ای بررسی گردشگری از بعد فقهی و حقوقی پرداخته است .

کلید واژه : حقوق ، گردشگری ، فقه ، صنعت ، اسلام

۱- مقدمه

گردشگری از مهم ترین فعالیت های اقتصادی در دنیاست . در سالهای اخیر بازار بین المللی گردشگری شاهد رشد سریعی بوده است ، به نحوی که بر طبق پیش بینی رسمی سازمان جهانی جهانگردی تا سال ۲۰۲۰، سفرهای بین المللی گردشگری تا حدود سه برابر رشد (۸/۶ بلیون سفر) ، به ارزش تقریبی ۲ تریلیون دلار در هر سال خواهد رسید .(افضلی فر، فرجی، شعبانی فرد ۱۳۸۹:۱۲۱) با شروع انقلاب صنعتی که شهرنشینی از مهم ترین آن بود . نیاز به مسافرت و گذران اوقات فراغت افزایش یافت ، این رویداد به دنبال خود مشکلات عدیده ای را برای شهرنشینان به وجود آورد . (کارگر، ۱۳۸۶، ۴۰)

در ایران گردشگری دارای قدمت چند هزار سال است ، به نحوی که از زمان هخامنشیان مسافران زیادی (با انگیزه های تجاری) به ویژه از اروپا (یونان و دیگر کشورها) وارد ایران می شدند . به دنبال گسترش مسافرت به ایران ، موضوع جلب جهانگردی خارجی و نیز ایجاد سازمانی برای تمرکز امور مربوط به سیاحت مطرح شد . با این هدف در سال ۱۳۱۴ خورشیدی برای اولین بار در وزارت داخله (کشور) اداره ای به نام اداره جلب سیاحت خارجی و تبلیغات تاسیس گردید و انجام امور مربوط به جهانگردی کشور را به عهده گرفت . تاسیس این نهاد در وزارت کشور با این هدف شکل گرفت تا امکاناتی را برای توسعه و گسترش این صنعت فراهم آورد . این اقدام نخستین گام در جهت تدوین قوانین گردشگری بود . (افضلی ، فرجی ، شعبانی فرد ، ۱۳۸۹، ۱۲۲)

مقررات حقوقی یکی از علل و عوامل اساسی در توسعه صنعت گردشگری است . (کارگر ۱۳۸۶، ۵۰) این رویه کشورها را واداشته است تا با اتخاذ محدودیت ها و راه حل هایی آن را در جهت پایدار هدایت کند . بنابراین تدوین قوانین و مقرراتی در جهت حمایت از گردشگران و ایجاد امنیت برای آنها امری ضروری است ، زیرا ورود گردشگران خارجی به هر کشور و رونق گردشگری خارجی تا حد زیادی با قوانین و مقرراتی که از حقوق آنها حمایت کند، مرتبط است . ضرورت اصلی طرح چنین موضوعی نیاز مبرم به احیای گردشگری ، آن هم نه تنها برای اهداف اقتصادی بلکه برای بازبانی عظمت ایران در عرصه بین المللی است . حال با کمی تأمل در این زمینه می توان دریافت که ورود گردشگر به هر کشور در کنار دارا بودن جاذبه های گردشگری (چه طبیعی و چه انسانی) نیازمند پیش شرط هایی است که یکی از مهم ترین آنها در نظر گرفتن حقوق گردشگر است . امنیت و آزادی اصولی هستند که در کنار شرایط جاذب کشور ها نقش اصلی را در این حیطه دارند . در این اصل که فقه اسلامی در زمینه تضمین امنیت شخصی منحصر به فرد است شکی نیست . (افضلی ، فرجی ، شعبانی فرد ، ۱۳۸۹، ۱۲۲)

پژوهش در تاریخ روابط اسلام و دیگران ، تراجم و ... نشان می دهد که گردشگری در سیرت معصومان (ع) جایگاهی بلند داشته و پیشوایان دین سیاحت را روزنه ای برای شناخت بهتر انسان و جهان دانسته اند . (رضوی ، ۱۳۷۶، ۳۴۴)

قرآن مجید ، با بکار گیری واژه ((سیر)) در شکلها و هیاتهای گوناگون ، دستور به گردشگری و جهانگردی می دهد و از مجموع آیات قرآنی و مانند آن می توان دریافت که اصل مساله گردشگری که سیر و جهانگردی و نیز برداشت و دریافت ژرف و عمیق از این سیر و سفر ، مورد عنایت و توجه خداوند متعال در قرآن مجید است . (یعقوبی ، ۵۶ ، ۱۳۶۰)

۲- تعارف و مفاهیم گردشگری

واژه «توریسم» از دو بخش «تور» به معنای سفر ، گشت ، مسافرت ، سیاحت و «ایسم» پسوندی که اشاره به مکتب یا اندیشه ای فلسفی ، مذهبی ، سیاسی ، ادبی و غیر، دارد ترکیب یافته است . توریسم یعنی مکتبی که پایه فکری آن سیاحت و گردشگری است . (آکسفورد ، ۱۹۸۹، ۱۳۵۶)

در ادبیات فارسی واژه ای به همین معنی (tour) و با همین هجا و آوا وجود دارد . که طور تلفظ می شود (به فتح ط) به معنی پیرامون سرای و یا طوران (به فتح ط) به معنی پیرامون چیزی گردیدن ، گرد بر چیزی گشتن ، فرهنگ دهخدا . ۱۳۷۵

در متون دینی «واژه» سیر (به فتح اول و سکون دوم) به معنای راه افتادن است .

اهمیت گردشگری موجب شده که دانشمندان و متخصصان این دانش هریک به نحوی به آن پرداخته و مبادرت به ارایه ی نظریه ها با مدل های خاصی نموده اند که در جای خود حائز اهمیت است. آرتوز برومن می گوید: جهانگردی مجموعه مسافرت هایی را در برمی گیرد که به منظور استراحت و تفریح و تجارت یا دیگر فعالیت های شغلی و با اینکه به منظور شرکت در مراسم خاص انجام می گیرد و غیبت شخص جهانگرد از محل سکونت دایم خود در طی این مسافرت موقت و گذرا می باشد. بدیهی است کسانی که اقدام به مسافرت های شغلی منظمی بین محل کار و زندگی خود می کند مشمول این تعریف نمی شوند (رضوانی، ۱۳۸۲، ۱۵).

قانون توسعه صنعت ایرانگردی و جهانگردی از جهانگردی این گونه تعریف می کند: منظور از ایرانگردی و جهانگردی عبارت است از هر نوع مسافرت انفرادی یا گروهی که بیش از ۲۴ ساعت بوده و به منظور کسب و کار نباشد. عده ای از جامعه شناسان جهانگردی را بیشتر یک پدیده ی جامعه شناسی می دانند. این عده جهانگردی را مجموعه ی روابطی می دانند که یک شخص (جهانگرد) در محل اقامت خود با انسان های ساکن در آن محل به وجود می آورد. (نویسی، ۱۳۷۶) در تعریف دیگری آمده است: جهانگردی به سفری موقتی و کوتاه اطلاق شده که ضمن آن جهانگرد به منطقه ای خارج از محل از سکونت و کار خود، به منظور سیر و سیاحت می کند (الوانی ۱۳۷۳، ۱۸). سازمان بین المللی جهانگردی آخرین تعریف خود را درباره ی جهانگردی به این شرح مطرح نموده است: «جهانگرد کسی است که به کشورهایی (کشوری) که در آن اقامت دایم ندارد سفر می کند و هدف اصلی سفرش انجام فعالیت های درآمد زا نیست و در داخل مرزهای که در آن سفر می کند حداقل یک شب و کمتر از یک سال اقامت نماید.»

۳- گردشگری در حقوق اسلام و ایران

حقوق گردشگری به مسائلی چون قلمرو جغرافیایی، قوانین و مقررات گردشگر و جامعه ی میزبان، ضرورت های رعایت موازین اخلاقی انسان منطبق بر احکام ادیان آسمانی و حکومتی، تکالیف و وظایف هر یک از عناصر گردشگری (مردم، گردشگر و دولت ها) و ... اشاره می کند. دین اسلام دارای اصول و قوانین الهی است که در خصوص سیر و بازدید بشر از مواهب الهی، جاذبه های طبیعی، تاریخی و فرهنگی حقوق خاص در نظر گرفته است. (طیبه، ۱۳۹۱) اسلام حقوق تمامی کسانی را که در کشور اسلامی حضور دارند. اعم از هموطنان و کسانی که با مجوز دولت اسلامی به کشور وارد شده اند، را به رسمیت شناخته و رعایت آن حقوق را بر همگان لازم دانسته است. حق امنیت، حق ورود، اقامت، عبور و مرور و خروج از کشور، حق بهداشت و درمان و حق ازدواج و حق ارتباط دوستانه و حق عدالت اجتماعی و حق مزد منصفانه کار برای امرار معاش، حق مسکن، حق غذای سالم و صدها حق دیگر از جمله حقوق افراد است که دولت به کمک آحاد مردم ملزم به ادای آنهاست که برخی از این حقوق برای جهانگردان و گردشگران به رسمیت شناخته شده است.

حق برخورداری از عدالت اجتماعی، حق تساوی در برابر قانون در دادگاهها، حق رهگذران حق در راه ماندگان، حق احترام، حق همسفران، حق تامین معاش، حق ایمنی و وسائل حمل و نقل و حق مالکیت اسلام برای جهانگردان و غیر مسلمانان با در نظر گرفتن شرایطی محترم می باشد.

کشور ایران با سابقه درخشان خود، مدعی تدوین نخستین منشور حقوق بشر (منشور کورش کبیر) است. با نگاهی به دوران ایران باستان می توان به اهمیت حقوق گردشگران خارجی از نگاه حکومت حاکم (هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان) پی برد. آنچه که در این دوران تحت عنوان حقوق گردشگری مطرح بوده، بیشتر در قالب فراهم آوردن تسهیلات سفر بوده است. مثلاً در زمان هخامنشیان جاده های شاهی با ۲۵۰۰ کیلومتر و قرار گرفتن میله های راهنما، گماردن ماموران مخصوص، احداث پل و جز اینها در مسیر، تسهیلات لازم را فراهم می ساخت. (افضلی، فرجی، شعبانی فرد، ۱۳۸۸، ۱۲۸)

در عهد معاصر دیدگاه حاکم در مورد اتباع بیگانه بدین شرح است که اتباع بیگانه در ورود به ایران و اقامت در نقاطی که تمایل داشته اند آزادی دارند و این آزادی مشروط به داشتن گذرنامه و اخذ پروانه اقامت از مقامات مربوطه است. بنابراین یک تبعه بیگانه در زمان ورود به کشور ایران می بایست اولاً دارای گذرنامه معتبر باشد و ثانیاً برای ورود به کشور از مقامات ایران مجوز لازم یعنی ویزا یا روادید را تحصیل کند. (موتمنی طباطبایی، ۳۳، ۳۷۰)

براساس قانون ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران، هر کسی گذرنامه یا جواز عبور را جعل کند و یا این قبیل اوراق مجعول را برای دیگران تحصیل کند. به حبس تعزیری از ۱ تا ۳ سال و یا به پرداخت جزای نقدی پانصد هزار ریال محکوم می شود. براساس ماده ۲ قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران، ماموران ایران در خارج از کشور در موارد ذیل می توانند از دادن ویزا خودداری ورزند:

الف: در صورتی که صحت اسناد ارائه شده مورد تردید باشد.

ب: اشخاصی که مطابق قوانین ایران، تبعه ایران محسوب می شوند و بخواهند با اوراق تابعیت غیر ایرانی به ایران مسافرت کنند.

ج: اگر حضور خارجی در ایران بر ضد امنیت مملکت و یا نظم عمومی بوده و به جهات دیگری منافی مصالح مملکت باشد.

د: اگر خارجی در ایران سابقه محکومیت به جنحه مهم و یا جنایت داشته باشد و یا در مملکت خارجه محکوم به جنحه و یا جنایت شده باشد.

ه: اگر خارجی قبلاً از ایران اخراج شده باشد.

و: اگر خارجی نتواند اثبات کند که وسایل تحصیل معاش خود را در ایران به وسیله سرمایه یا مشاغل مفید داراست.

روادیدی که ماموران ایران در خارج از کشور به بیگانگان می دهند علاوه بر حق ورود، حق نود روز اقامت در ایران را به دارنده می دهند. (شمیری، گودرزی، صمدی و رحیمی، ۱۳۸۵، ۷۶)

حقوق ایران با محور قراردادن اصل حاکمیت دولت با دلایل مختلفی از قبیل مسائل امنیتی، مصالح عمومی و ملاحظات بهداشتی در خصوص اعمال برخی تضيیقات و محدودیت ها در پذیرش بیگانگان و اقامت آنها در موارد زیر هیت دولت را صاحب اختیار تلقی می کند:

۱- جلوگیری از کلیه یا قسمتی از مرادات سرحدی

۲- منع اقامت موقت یا دائمی در بعضی از مناطق یا عبور از بعضی مناطق ایران.

۴- وظایف غیر مسلمانان در کشور اسلامی

غیر مسلمانان در کشور و جامعه اسلامی خواه به عنوان اقلیتهای مذهبی و شهروند یا به عنوان بازرگان، کاردار، سفیر و جهانگرد در برابر امت و جامعه اسلامی یک سلسله محدودیتهای و وظیفه های دارند که ملزم به رعایت آنهایند. و حق اقامت و معنویت همه جانبه آنان، مشروط به نگهداشت این آیینها و وظیفه هاست که در صورت سرپیچی برابر قانون مورد بازخواست قرار می گیرند.

۱- حق هیچ گونه جاسوسی و توطئه و فتنه انگیزی ندارند.

۲- حق هیچ گونه تعرض و مزاحمت نسبت به جان و فرزندان و مال مسلمانان را ندارند.

۳- ضمن برخورداری از آزادی در احوال شخصی و برگزاری مراسم مذهبی، مانند: ازدواج، طلاق، ارث، عبادت و دیگر اعمالی که در مذهب و آیین آنها روا و جایز شناخته شده، باید حرمت حریم جامعه اسلامی را نگهدارند و در هیچ شرایطی مجاز نیستند کارهایی که در آیین آنها مجاز، ولی در شریعت اسلام حرام است آشکارا انجام دهند. (حسینی ۱۳۷۶، ۲۶۴)

۵- حقوق غیر مسلمانان در کشورهای اسلامی

گروههای غیر مسلمانی که براساس شرایط و آیینها و معیارهای پیمانی که با دولت اسلامی بسته اند وارد کشور اسلامی شوند و به تمام موارد درج شده در متن قرارداد که مورد توافق قرار گرفته است، باید پاینده باشند، تا زمانی که به عنوان شهروند و یا مهمان، بازرگان و یا جهان گرد، در کشور اسلامی به سر می برند و مادامی که پیمان خود را نشکسته اند و مدت قرارداد و اقامت آنان به پایان نرسیده است، در جامعه اسلامی حقوقی دارند که رعایت حقوق آنان بر دولت و شهروندان واجب است از جمله:

- ۱- مصونیت و امنیت همه جانبه جانی، مالی، حیثیتی و شغلی. هیچ کس حق تعرض و مزاحمت نسبت به آنان را ندارد. اگر تعرض نسبت به آنان انجام پذیرد دولت اسلامی موظف به حفاظت از حقوق و حمایت از آنان است. دزدیدن مال آنان حرام و سبب ضمان است که باید توسط مراجع ذی صلاح قانونی حق و اموال آنان برگردانیده شود. وسائل و ابزار کار و محل فعالیتهای اقتصادی، تحقیقاتی آنها که براساس قانون اجازه کار و تلاش گرفته اند، باید از هرگونه تعرض در امان باشد.
- ۲- برخورداری از آزادی در انجام وظایف مذهبی و برگزاری مراسم ملی و دینی، حضور در معابد و مراکز مذهبی که وجود و بقای آنها از نظر قانون رسمیت دارد، انجام فرائض و مراسم مذهبی آزاد است. البته به شرط حفظ حرمت حریم جامعه اسلامی.
- ۳- آزادی در انجام احکام و اعمال شخصی برابر آیینی که دارند، مانند: نوشیدن شراب، خوردن گوشت خوک و ... به شرط این که پنهانی و در محیطهای بسته ویژه به خودشان باشد و اما اگر آشکارا به این گونه رفتارهای ناهنجار دست زدند و در جامعه و حضور مردم مسلمان انجام دادند، برابر مقررات اسلامی با آنها برخورد می شود.
- ۴- در داد و ستد با مسلمانان و حضور در بازار تجارت و کسب آزادند و هرگونه غش و خیانت در معامله نسبت به آنان حرام و ممنوع است.
- ۵- توهین به آنان و دشنام ناسزاگویی به مقدسات آنان ممنوع است البته احترام به آنها به گونه ای که موجب اذیت و تحقیر مسلمانان باشد نارواست.
- ۶- در اختلافها، نزاعها، کشمکشها و شکایتها، در محاکم قضائی اسلام، برابر عدالت با آنان رفتار می شود. یک سلسله مطالب است که در حوزه صلاح دید مسئولیت حکومت اسلامی است، در مثل خرید و فروش زمین و یا سرمایه گذاری و تاسیس شرکتهای زراعی و صنعتی و ساختمان سازی و ... بستگی به صلاح دید حکومت اسلامی دارد و اصل حاکم بر همه این گونه کارها و تلاشها، پاسداری از اصل بلند و والای عزت اسلامی و مصلحت مسلمانان است. درباره پاره ای از مسائل، در کتابهای فقهی بحثهایی مطرح است که آیا غیر مسلمانان می توانند قرآن کریم و کتابهای دینی، مانند: کتابهای روایی، دعا و مناجات و ... را خریداری کند و آیا می توانند پس از خرید قرآن کریم و کتابهای مذهبی، مانند حدیث، دعا و ... آنها را به خارج از کشور ببرند؟ و از این گونه است، مساله ازدواج مسلمانان با زنان غیر مسلمان که در کشورهای اسلامی به عنوان شهروند و یا میهمان به سر می برند ازدواج دائم یا موقت که پژوهش و بررسی گسترده فقهی در این باره، نیاز به فرصت و مجال پیش تری دارد. (حسینی، ۱۳۷۶، ۲۶۵)

۶- گردشگری در فقه امامیه

الف: برخورد با غیر مسلمانان و کفار

اگر کافران موجودیت اسلام را به رسمیت بشناسند و در صدد دست اندازی و تجاوز به مسلمانان نباشند. حق حیات دارند و مسلمانان می توانند با آنان رابطه داشته باشند و به سیر و سفر در شهرهای آنان بپردازند. آنان نیز با نگهداشت شرایط و آیینها می توانند به گردشگری در کشورهای اسلامی بپردازند. (اسماعیلی، ۱۳۷۶، ۹۴)

امام خمینی(ره) در همان سالهای نخست پیروزی انقلاب اسلامی، با اشاره به سخنان شماری که گفتند اکنون حکومت اسلامی برقرار شده و رابطه با سرزمین و کشورهای کفر و دولتهای غیر اسلامی نباید باشد گفت: در این معنی که گاهی اهل

غرض یا جهال این حرف را می زنند که ما نباید روابط داشته باشیم از باب این است که یا نمی فهمند یا غرض دارند ، زیرا تا انسان جاهل و مخالف اصل نظام باشد ، نمی تواند بگوید یک نظام باید از دنیا منعزل باشد ... ، کم کم باید روابط حسنه بشود. من امیدوارم این عمل را انجام دهید و دولت هم موفق باشد . منتهی نباید تحت سلطه خارجی باشیم . نباید آنها در امور ما دخالت بکنند و به ما خط بدهند ... (صحفیه نور ، ج ۱۹، ۲۴۲)

ب : گردشگری در سیر معصومان

پژوهش در تاریخ روابط اسلام و دیگران ، تراجم و ... نشان می دهد گردشگری در سیرت معصومان جایگاهی بلند داشته و پیشوایان دین سیاحت را روزنه ای برای شناخت بهتر انسان و جهان دانسته اند ، سیاحت در فرهنگ اسلامی نه فقط برای دلگشایی و شادی روان که پیوند شنیدن به دیدن و تشریح به تکوین و رو برو شدن بی واسطه با آفریده ها و رسیدن به ژرفای حقایق است . (رضوی ، ۱۳۷۶، ۳۴۵) .

اسلام گردشگری را از دو منظر مورد توجه قرار می دهد : نخست ، آنکه گردشگری زمینه مشاهده جهان خلقت ، دستاوردهای بشری و تفکر در آثار ضاع الهی را فراهم می آورد . گردشگری موجب آشنایی فرهنگ های دیگر با فرهنگ اسلامی می شود .

ج : گردشگری و جهانگردی در قرآن

۱- آیاتی که به این کار فرمان می دهند .

«قد خلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین .» (سوره آل عمران آیه ۱۷۳)

پیش از شما ، سنت هایی وجود داشت (در میان مردم قوانین و نوامیسی حاکم بود) پس در زمین گردش نمایید و سرانجام کار تکذیب کنندگان (حق) را بنگرید .

ممکن است با عنایت به عبارت «فانظروا کیف کان عاقبة المکذبین» دز ذیل آیه ، گفته شود این فرمان تنها متوجه کافران و تکذیب کنندگان حق است ، و از آن مطلوب بودند جهانگردی ، برای همه مردم حتی مسلمانان و اهل ایمان ، استفاده نمی شود . ولی با نگاهی مجدد به تعبیر های آیه و نیز آیه بعد روشن می شود خطاب در این آیه ، نسبت به همه مردم که در زمان وحی می توانستند ، مخاطب این آیه باشند ، گسترش دارد . آیه بعد می گوید :

«هذا بیان للناس وهدی و موعظة للمتقین .»

در آیه دیگری می خوانیم :

«قل سیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبة المجرمین .» (سوره نحل ، آیه ۶۹)

ای پیامبر [به مردم بگو] : در زمین گردش کنید و به سرانجام کار مجرمان بنگرید .

در این گونه آیات ، هدف از سیر و جهانگردی را پند و عبرت گیری از گذشتگان اعلام کرده است ، ولی در برخی آیات ، به هدفی فراتر از این بر می خوریم و آن اندیشه و مطالعه در عالم خلقت و آگاهی یافتن از چگونگی آفرینش و شگفتی های آن است ، همان چیزی که امروزه ، هدف دسته ای از جهانگردان ، محسوب می شود .

مانند آیه : «قل سیروا فی الارض فانظروا کیف بدا الخلق .» (سوره عنکبوت ، آیه ۲۰)

ای پیامبر به مردم - بگو : در زمین سیر و گردش نمایید و بنگرید چگونه خداوند ، آفرینش را بوجد آورد (کلاتری ، ۱۳۷۶، ۱۸)

منابع و ماخذ

- ۱- افضل‌ی رسول، فرجی امینی، شعبانی فرد محمد، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی « جایگاه حقوق گردشگران خارجی از نگاه اسلام و قوانین حقوقی جمهوری اسلامی ایران»، شماره ۷۳
- ۲- اسماعیلی، اسماعیل (۱۳۷۶)، فصلنامه فقه (کاوشی نو در فقه اسلامی)، «اصل نخستین در برخورد با غیر مسلمانان». شماره ۱۴
- ۳- الوانی، مهدی (۱۳۷۳)، اصول و مبانی جهانگردی، معاونت اقتصادی و برنامه ریزی بنیاد مستضعفان و جانبازان
- ۴- حسینی، سیداحمد (۱۳۷۶)، فصلنامه فقه (کاوش نو در حقوق اسلامی)، «فقه و صنعت جهانگردی» شماره ۱۴
- ۵- رضوی، سیدعباس (۱۳۷۶)، فصلنامه فقه (کاوش نو در حقوق اسلامی)، «گردشگری در سیره معصومان و ابرار» شماره ۱۴
- ۶- رضوانی، علی اصغر (۱۳۷۴)، جغرافیا و صنعت گردشگری، پیام نور تهران
- ۷- شمیر، تحصیل دوست، گودرزی، صمدی، حسینی (۱۳۸۵)، مجموعه قوانین و مقررات حقوقی، روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، تهران
- ۸- طیبی، صدراله (۱۳۹۱)، «دیدگاه حقوق ایران و اسلام در زمینه گردشگری» همایش ملی جغرافیای دانشکده جغرافیای تهران، تهران
- ۹- کارگر (۱۳۸۶)، حقوق شهری و شهرسازی، مجد، تهران
- ۱۰- کلانتری، علی اکبر (۱۳۷۶)، فصلنامه فقه (کاوش نو در فقه اسلامی)، «فقه و صنعت جهانگردی» شماره ۱۴
- ۱۱- موتمنی طباطبایی (۱۳۷۰)، حقوق بشر و آزادیهای عمومی دانشگاه تهران، تهران
- ۱۲- نوینی، عبدالحسین (۱۳۷۶)، مجله سیر و سیاست «تحلیل و بررسی وضعیت سفر در ایران» شماره ۱